

In het maartnummer van *Geografie* haakte Ton van Rietbergen in op de actuele discussie over de zin en onzin van ontwikkelingssamenwerking. We vroegen hem te reageren op het onlangs verschenen WRR-rapport: *Ontwikkelingssamenwerking: minder pretentie, meer ambitie*.

De maatschappelijke context en de WRR

Het is een verwarrende tijd voor de ontwikkelingswereld. Aan de ene kant wordt er breed getwijfeld aan de zin van de hulp en pleiten de Zambiaanse econoom Dambisa Moyo en haar Nederlandse epigoon Arend-Jan Boekenstijn onomwonden voor afschaffing van de ontwikkelingssamenwerking. De hulp zou volgens hen eerder een deel van het probleem zijn dan de oplossing (zie *Geografie* maart).

Tegelijkertijd trok Nederland, onder leiding van de onvermijdelijke BN'ers, weer massaal de beurs voor Haïti. Het was boeiend om Dirk Scheringa in zijn oude professie van geldklopper te zien maar nu voor 'het goede doel'.

Maar is het wel goed dat op elke straathoek iemand bezig was gelden te verwerven voor Haïti? Marcia Luyten, econoom, cultuurhistoricus en ervaringsdeskundige, was daar in *NRC Handelsblad* van 23 januari duidelijk over. Haïti kent al sinds jaar en dag de hoogste hulpverlenerdichtheid ter wereld maar hoort nog steeds tot de armste landen ter wereld. Grotendeels veroorzaakt doordat de lokale elite zich vooral bekommert om de eigen portemonnee.

Dit alles en veel meer staat in het 352 pagina's dikke rapport *Minder pretentie, meer ambitie* van de WRR. Een rapport dat – op de minister en een aantal ontwikkelingsorganisaties na – opvallend goed is ontvangen. Al plaatst ook filosoof Hans Achterhuis in *NRC Handelsblad* van 23 januari enige kritische kanttekeningen. Hij hekelt vooral het a-historische karakter van het rapport, want ook in het begin van de jaren zestig werden er felle debatten rond de zin en onzin van ontwikkelingshulp gevoerd. Namen als Wertheim,

Huizer, Pronk en wellicht zelfs alle afhankelijkheids (*dependencia*) denkers zijn daar onlosmakelijk mee verbonden.

Toch oogt de WRR-studie buitengewoon compleet. Maar liefst driehonderd alom gerespecteerde deskundigen zijn geïnterviewd en ook nog honderdvijftig mensen 'in het veld'. Een omvangrijke literatuurlijst completeert het rapport. Een tikje jaloers constateer ik in elk geval dat een dergelijke studie binnen de muren van de universiteit door gebrek aan tijd en fondsen niet mogelijk was geweest.

Nieuwe zakelijkheid

Met de val van het kabinet is de discussie over het rapport in een stroomversnelling

Ontwikkelingshulp is altijd al een onderwerp van discussie geweest. Hier demonstreert de Sjaloomgroep in Den Haag voor meer ontwikkelingshulp (1967). Ze zijn met spandoeken onderweg naar de staatssecretaris van Financien en dragen enveloppen met tien gulden bijdrage voor ontwikkelingshulp.

geraakt. Aanvankelijk werd vooral gereageerd op de inhoud van het rapport (waar zitten de hiaten, wat zijn de voor- en nadelen van een specifieke Nederlandse hulporganisatie, naar Amerikaans model NL-AID gedoopt). Nu moet er versneld worden nagedacht over de vraag of er wel een nieuwe minister voor Ontwikkelingssamenwerking (OS) moet komen. De naam van het departement moet in ieder geval veranderen, vindt de WRR, want gezien de ongelijkwaardige relatie tussen de twee partijen dekt de vroegere naam 'ontwikkelingshulp' de lading beter dan 'ontwikkelingssamenwerking'.

Deze nieuwe zakelijkheid, al zou je het ook arrogantie kunnen noemen, kom je in het hele rapport tegen en deed me denken aan een artikel dat Roeland Muskens ooit voor *de Volkskrant* schreef. Hij zag in tegenstelling tot veel ontwikkelingsorganisaties niet alleen hongerende kinderen en corrupte politici in Afrika maar ook snel stijgende beurskoersen (bijvoorbeeld ruim boven de 50% in 2007) en enorm veel dynamiek. Ontwikkelingssamenwerking kan in zijn ogen wel een rol spelen bij het creëren van voorwaarden, maar de echte ontwikkeling moet van ondernemers komen. In de westerse wereld brengen de succesvolle zakenlieden enige welvaart en gaan de zwakke failliet, maar tot zijn verbazing gelden zulke wijsheden in Afrika niet. Zo kreeg hij over zijn Afrikaanse beleggingen stevast te horen dat 'deze vooral de elite ten

goede kwamen' en dat hij met zijn activiteiten 'kinderarbeid stimuleerde'. Verontwaardigd vroeg hij zich dan ook af waarom in Afrika alles houtje-touwtje macrobiotisch en kleinschalig moet, en andere economische activiteiten of werkwijzen als uitbuiting en neokolonialisme worden weggezet.

Debat

Na ruim dertig jaar betrekkelijke stilte en algemene consensus dat ontwikkelingsamenwerking goed is voor alles en iedereen, is het debat weer helemaal terug en dat is een goede zaak. Open discussies zonder heilige huisjes zijn ook voor de ontwikkelingswereld het best. Al zullen velen hierin enkel een aantrekkelijke mogelijkheid zien om bezuinigingen te realiseren of hun ideologisch gelijk te halen. Zinnig is dat ontwikkelingsorganisaties, die net als andere specialisten aan enige bedrijfsblindheid zijn gaan leiden, weer verantwoordelijkheid moeten afdleggen. En een grotere inbreng van lokale economische partijen lijkt sowieso een goede zaak. Het doorwrochte WRR-rapport biedt daartoe voldoende aanknopingspunten. De geringere pretenties waarop het rapport aandringt lijken me ook positief. Immers: nog geen eeuw geleden mochten vrouwen in de westerse wereld niet stemmen en waren gezinnen van tien of meer geen uitzondering. •

In reactie op het WRR-rapport over OS formuleert Annelies Zoomers elf stellingen over de toekomst van ontwikkelingsamenwerking.

Ontwikkelingssamenwerking in het post-Koenders tijdperk

Het rapport van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid *Minder pretentie, meer ambitie*. *Ontwikkelingshulp die verschil maakt* is in het algemeen goed ontvangen. Voor- en tegenstanders uitten hun waardering voor de uitgebreide analyse van veertig jaar OS.

Critici wijzen vooral op hiaten, zoals weinig aandacht voor politiek-culturele dimensies en *gender*. Een belangrijk kritiekpunt betreft de stelling van de WRR dat de afspraak 0,7% van het BNP te besteden aan OS moet worden losgelaten, en de suggestie dat er een tegenstelling zou bestaan tussen ontwikkeling (economische sectoren) en armoedebestrijding (sociale sectoren).

De WRR kiest voor een tweesporenbeleid. Enerzijds adviseert de raad om in een beperkt aantal landen (het rapport heeft het over tien) door te gaan met ontwikkelingshulp via NL-AID-kantoren, die een landenspecifiek beleid voeren en optimaal gebruikmaken van Nederlandse expertise. Anderzijds pleit de WRR voor een verbreding van de ontwikkelingsagenda, in de zin dat het ontwikkelingsbeleid wordt verbonden met *global issues* als handel, migratie en klimaat.

Het idee van lokale NL-AID-kantoren is sterk bekritiseerd, maar veel partijen staan achter een breed ontwikkelingsbeleid en een landenspecifieke aanpak. Verder is er weinig discussie over de stelling van de WRR dat handelen vanuit 'verlicht eigenbelang' niet per definitie haaks staat op de Millenniumdoelstellingen.

Terwijl de meeste geleidingen hun zegje hebben gedaan (zie www.thebrokeronline.eu) is het wachten nu op een officiële reactie van

uit het ministerie voor Buitenlandse Zaken. Door het vertrek van minister Koenders is echter een gat ontstaan. De discussie die zich nu opdringt is of er ruimte is voor een nieuwe minister voor Ontwikkelingssamenwerking en zo ja, hoe diens portefeuille er dan uitziet.

Elf stellingen

Als bijdrage aan de discussie over de toekomst van ontwikkelingsamenwerking formuleer ik elf stellingen.

1 Er is behoefte aan een innovatief en breed ontwikkelingsbeleid. Om deze nieuwe vorm van internationale ontwikkeling handen en voeten te geven en te garanderen dat een bijdrage wordt geleverd aan globale armoedebestrijding is een minister voor Ontwikkelingssamenwerking op dit moment onontbeerlijk.

2 Armoede is niet het resultaat van falend ontwikkelingsbeleid, maar een direct gevolg van *mainstream* beleid. Veel aandacht was tot nu toe gericht op snelle economische groei, via het aantrekken van directe buitenlandse investeringen, zonder dat de lokale gemeenschap voldoende invloed kon uitoefenen (decentralisatie, zwak bestuur). De privatisering van natuurlijke hulpbronnen heeft vaak geleid tot uitsluiting en duurzaamheidsproblemen. Een kritische evaluatie van de gevolgen van neoliberal beleid kan in dit verband nuttiger zijn dan een evaluatie van veertig jaar ontwikkelingsbeleid.

Voorafgaand aan het radiospektakel *Serious Request* (met dj's in het Glazenhuis in Groningen) reisden (ex-)minister van Ontwikkelingssamenwerking Bert Koenders en 3FM-dj Eric Corton naar Burkina Faso om de noodzaak van malariabestrijding met eigen ogen te aanschouwen.

3 Nederland zou niet moeten beginnen met NL-AID. Dit is een ouderwetse benadering die lijkt op de technische assistentie uit de periode van het moderniseringsdenken.

4 Ontwikkelingssamenwerking moet zich richten op het bieden van oplossingen voor cruciale en strategische vraagstukken – dat is meer dan het simpelweg kiezen van landen of thema's. Hoe garanderen we voedselzekerheid voor een bevolking die de komende decennia snel groeit en vergrijsd en steeds mobieler wordt? Hoe beheersen we de snelle urbanisering en kunnen we zorgen voor duurzame steden? Hoe gaan we om met de verhoogde mobiliteit, vooral van jongeren? Wat betekent ontwikkeling als het niet langer gaat om *development at home*, en 'terugkeer' geen optie meer is voor grote groepen van de bevolking? En wat doen we nu de westerse weg naar economische groei geen optie meer lijkt voor armere landen. Ontwikkelingslanden kunnen zich niet op dezelfde vervuilende en verkwistende manier ontwikkelen als wijzelf hebben gedaan.

Verbreiding van de ontwikkelingsagenda zonder minister van OS is gevaarlijk

5 Voor het oplossen van veel ontwikkelingsproblemen is alleen Nederlandse expertise niet voldoende, maar moet *wereldwijde* expertise worden aangeboord. Nederland kan een trekkersrol vervullen bij het wereldwijd bundelen van expertise en het ontwikkelen van innovatieve programma's voor thema's die tot nu toe onvoldoende zijn opgepakt, zoals hiervoor genoemd.

6 In plaats van een selectie van (tien) landen kan Nederland beter kiezen voor interventies in regio's die onderling samenhangen. Ontwikkelingsproblemen zijn vaak niet lokaal en/of vereisen een grensoverschrijdende aanpak. In veel gevallen gaat het niet om landen maar stelsels van regio's die (wereldwijd) met elkaar zijn verbonden.

7 Eigenlijk zouden niet donoren maar ontwikkelingslanden moeten kiezen met wie ze willen samenwerken. Pas als ons aanbod ertoe doet en aansluit bij urgente problemen zijn we aantrekkelijk (ook in vergelijking tot nieuwe donoren, zoals China).

8 We moeten kritisch nadenken over de suggestie dat we via 'modern' ontwikkelingsbeleid 'win-win'-situaties kunnen creëren. Leveren directe investeringen inderdaad een bijdrage aan de economische groei en armoedebestrijding (werkgelegenheid)?

Is circulaire migratie wel een reële optie? In veel situaties vallen de veronderstelde voordelen tegen. Machtsrelaties zijn zo verschillend dat de voordelen niet gelijk verdeeld zullen zijn.

9 Niet het verlichte eigenbelang maar 'verantwoordelijkheid voor eigen handelen' moet uitgangspunt zijn voor nieuw beleid. Landen, regio's en bevolkingsgroepen zijn meer dan ooit met elkaar verbonden, Nederland beïnvloedt via investeringen, handel, migratie en toerisme wat er gebeurt op andere plaatsen in de wereld. We moeten de gevolgen van eigen handelen op andere plaatsen in kaart brengen en daarvoor (mede)verantwoordelijkheid nemen. Het gaat niet aan om wat we via mainstream beleid verkeerd doen via ontwikkelingsbeleid weer recht te breien.

10 We moeten af van het idee dat 'de Nederlandse belastingbetaler' alleen gevoelig is voor 'meetbare effecten'. We moeten aannemelijk maken dat Ontwikkelingssamenwerking ertoe doet, of meer concreet, dat OS een zaak is van het nemen van internationale verantwoordelijkheid.

11 Verbreiding van de ontwikkelingsagenda zonder minister voor Ontwikkelingssamenwerking is gevaarlijk. Op het moment dat de OS-agenda wordt verbonden met die voor migratie, klimaat, enzovoort komt door het 'verlichte eigenbelang' de armoedeproblematiek snel in de verdrukking. Ten onrechte, want zolang bijna een miljard mensen minder dan een dollar per dag verdienen of lijden aan chronische ondervoeding, 75 miljoen kinderen geen toegang hebben tot basisonderwijs en 10 miljoen kinderen hun vijfde levensjaar niet halen, is armoedebestrijding een doel dat ook in de toekomst prioriteit verdient. •

Een uitgebreidere versie van deze (en andere) stellingen is te vinden in het aprilnummer van de *Internationale Spectator*.

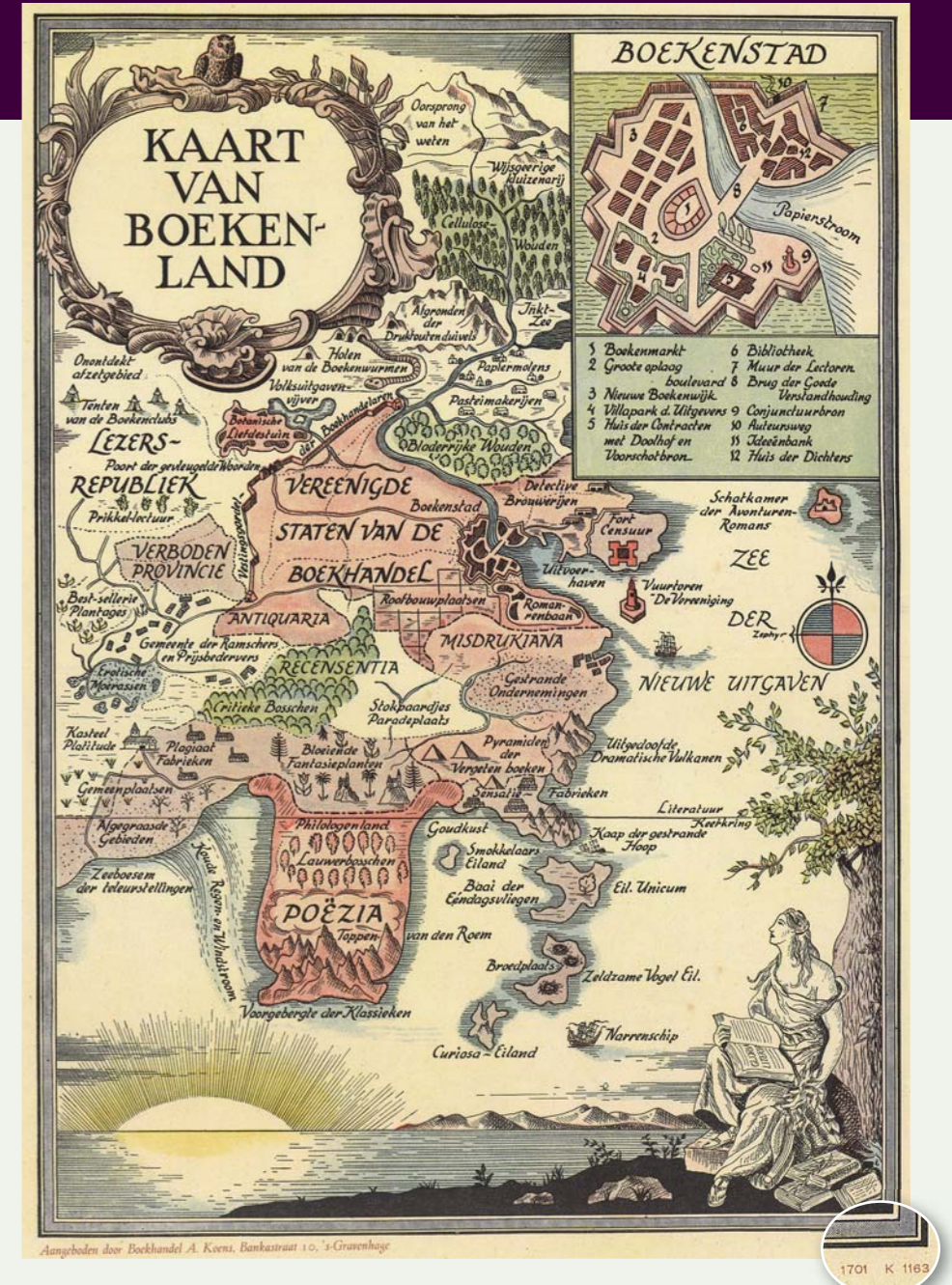
In 'Weg met de ontwikkelingshulp?' in het maartnummer van *Geografie* gaat Ton van Rietbergen in op het rumoer rond de promotie van Wiet Janssen. Wiet Janssen vindt dat het artikel veel onjuistheden bevat. Zijn reactie is te lezen op www.geografie.nl.

De Kaart van Boekenland

Onder de noemer 'fantasiekaarten' gaan allerlei varianten schuil. Ze hebben een hoger abstractionniveau dan 'gewone' kaarten en soms heeft de uitgebeelde situatie zelfs helemaal niets meer met de topografische werkelijkheid te maken. Vaak zijn ze humoristisch, satirisch of spottend bedoeld. Lida Ruitinga en Martijn Storms maakten er in het blad *Caert-Thresoor* een mooi schema voor dat nog eens onderstreept hoe gevarieerd dit curieuze cartografische genre is, vaak met een artistieke en creatieve inslag. De makers zijn dan ook meestal geen professionele cartografen.

Op de Monumentendagen vorig jaar september wilden we dit soort kaarten eens onder de aandacht te brengen. De UvA/KNAG-collectie bevat bijzonder veel fantasiekaarten, waaronder een mooie serie karikatuurkaarten over de onrustige politieke toestanden in Europa in de vervaardiging rond 1900. Op jacht naar nog meer verrassende, originele plaatjes voor de Monumentendagen kwamen we ineens deze *Kaart van Boekenland* tegen. Hij laat een fantastisch Boekenland zien, met toponiemen als Misdrukiana, Huis der Dichters, Holen van de Boekenwormen en Fort Censuur. Een inzet toont op grotere schaal de hoofdstad Boekenstad, liggend aan de Papierstroom, die via de Uitvoerhaven uitmondt in de Zee der Nieuwe Uitgaven. Over censuur gesproken: het K-nummer (Kengetal) rechtsonder herinnert aan de bezettingstijd. Toen waren drukkers verplicht hun identiteit via dit meegedrukte exclusieve nummer kenbaar te maken. Het K-nummer werd ingesteld in juli 1941. Vanaf medio 1944 was meerkleurendruk niet meer toegestaan. Ook tijdens en na de bevrijding in 1945 verschenen er nog drukwerken met K-nummer. Dat maakte het aanvankelijk aannemelijk dat deze opmerkelijke kaart, waarop ook Fort Censuur een plaats geeft, omstreeks de bevrijding verscheen.

Op zoek naar meer informatie stuitte ik op internet echter op de *Karte des Bücher-*

Tijdens de Duitse bezetting waren drukkers verplicht hun identiteit bekend te maken via een K-nummer

landes uit 1938, die het Duitse voorbeeld blijkt te zijn van dit exemplaar. Mogelijk had de bezetter daarom niet zo'n moeite met deze litho en het afgebeelde Fort Censuur, die dus misschien al tussen medio 1941 en medio 1944 werd gedrukt.

Boekhandel A. Koens in de Bankastraat in Den Haag bood hem aan. Wrang te bedenken dat in diezelfde straat, iets verderop een uit de koers geraakte V2 in januari 1945 dood en verderf zaaide.

De Duitse kaart is gesigneerd, waardoor we weten dat de geestelijke vader de Münchener illustrator Alphons Woelfle is. Een raak bod op een bekende internetveiling bracht ook deze oerversie kort geleden in de Bijzondere Collecties van de UvA. •

Bronnen

- Ruitinga, L. & M. Storms 2004. Fantasia cartographica: een fantastische wereld in kaart gebracht. *Caert-Thresoor* 23, 4: 83-88.
- Smit, M. 2009. De weergave van Nederland op negentiende-eeuwse cartoonkaarten van Europa. *Caert-Thresoor*, 28, 4: 98-103.
- Stroom, G. van der & R. Kruijs 2006. Het K-nummer. In: H. Renders, L. Kuitert & E. Bruinsma (red.). *Inkpatronen: de Tweede Wereldoorlog en het boekbedrijf in Nederland en Vlaanderen*. De Bezige Bij, Amsterdam.